

İDMAN İQTİSADİYYATI SİSTEMİ VƏ MODELƏRİ

Daxil olub: 27 yanvar 2022-ci il
Qəbul olunub: 14 mart 2022-ci il
Received: 27 January 2022
Accepted: 14 March 2022

Elçin Səfərov
doktorant, UNEC, "Baku City circuit" Qurum
təmsilçisi (Formula1)
e.safarov@bakugp.az

Xülasə

Məqalədə idman iqtisadiyyatının yaranması, formalaşması və təşəkkülü, habelə bədən tərbiyəsi və idman sahəsinin müasir dövrünün xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə təhlil olunmuşdur. Təhlil prosesində sistemli-kompleks, sistemli-integrativ və sistemli-funksional elmi təhlil metodlarından istifadə olunaraq bədən tərbiyəsi və idman sektorunun funksional mexanizmi araşdırılmış və nəticədə sözügedən sahədə aşkarlanan yeni meyillər və təmayüllər dəyərləndirilmişdir. İdman iqtisadiyyatı sistemi mürəkkəb sosial sistemlərə aid olduğundan bu sistemin formalaşmasında insan amilinin həlledici faktor kimi sistemformalaşdırıcı rolu əsaslandırılmışdır. Müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən idman iqtisadiyyatı sistemləri və modelləri müqayisəli şəkildə təhlil olunmuş və onların fərqli xüsusiyyətləri üzə çıxarılmışdır.

Açar sözlər: *idman iqtisadiyyatı sistemi, idman iqtisadiyyatı modelləri, sistemli-kompleks elmi yanaşma metodu, sistemli-funksional elmi yanaşma metodu, sistemli-integrativ yanaşma metodu.*

СИСТЕМА И МОДЕЛИ СПОРТИВНОЙ ЭКОНОМИКИ

Эльчин Сафаров
докторант, UNEC,
"Baku City circuit" представител организации (Формула1)
e.safarov@bakugp.az

Резюме

В статье в сравнительном плане анализируются возникновение, становление и организация экономики спорта, а также особенности современной эпохи физического воспитания и спорта. В процессе анализа с помощью системно-комплексного, системно-интегративного и системно-функционального методов научного анализа был исследован функциональный механизм отрасли физического воспитания и спорта, в результате чего выявлены новые тенденции и тенденции в указанной области. Поскольку система экономики спорта относится к сложным социальным системам, обосновывается системообразующая роль человеческого фактора как решающего фактора формирования этой системы.

Проведен сравнительный анализ систем и моделей спортивной экономики, действующих в разных странах, и выявлены их различные особенности.

Ключевые слова: *система спортивной экономики, модели спортивной экономики, метод системно-комплексного научного подхода, метод системно-функционального научного подхода, метод системно-интегративного подхода.*

SPORTS ECONOMY SISTEM AND MODELS

Elchin Safarov

PhD student, UNEC,

The institution represented Baku City Circuit (Formula 1)

e.safarov@bakugp.az

Summary

In the article, the emergence, formation and organization of the sports economy, as well as the characteristics of the modern era of physical education and sports are analyzed in a comparative manner. In the process of analysis, the functional mechanism of the physical education and sports sector was investigated using the systematic-complex, systematic-integrative and systematic-functional scientific analysis methods, and as a result, the new tendencies and trends discovered in the said field were evaluated. Since the sports economy system belongs to complex social systems, the system-forming role of the human factor as a decisive factor in the formation of this system is justified. Sports economy systems and models operating in different countries were analyzed in a comparative manner and their different features were revealed.

Keywords: *sports economy system, sports economy models, systematic-complex scientific approach method, systematic-functional scientific approach method, systematic-integrative approach method.*

Giriş

XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində Avropa ölkələrinin iqtisadi həyatında baş vermiş 1-ci sənaye inqilabı nəticəsində iri maşınlı sənaye yarandı və nəticədə bu hadisə iqtisadiyyatın və sosial həyatın digər sahələrinin inkişafına impuls verdi. Azad bazar rəqabətinin kəskinləşdiyi XIX əsr ərzində sənayedə təmərküzləşmə prosesi gücləndi və sənaye kapitalı ilə bank kapitalı qovuşaraq maliyyə kapitalı formalaşdırdı. İri korporasiyaların maliyyə və texnoloji imkanlarının genişlənməsi nəticəsində kapitalın diversifikasiyası prosesi gücləndi. Kapitalın diversifikasiyası prosesi sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat və bütövlükdə xidmət sahələrini əhatə etməyə başladı. XIX-cu əsrin ikinci yarısından başlayaraq iqtisadi inkişafın geniş vüsət alması sosial sahədə

də öz təsirini göstərmiş və nəticə etibarı ilə sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə cəmiyyətdə əvvəlki tarixi inkişaf mərhələlərindən keyfiyyətcə fərqlənən bir sosial sistem təşəkkül tapmışdır. Yeni keyfiyyətdə təşəkkül tapan sosial sistem getdikcə inkişaf edərək mürəkkəbləşmiş və təkmilləşmişdir.

Ölkənin sosial sistemində aşağıdakı sahələr daxildir: elm, ideologiya, siyasət, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, incəsənət. İdman cəmiyyətin sosial sisteminin alt sistemi kimi çıxış edir. İdmanın cəmiyyətin sosial sisteminin alt sistemi kimi formalaşmasına isə ekoloji, demoqrafik, siyasi, tarixi, maddi-texniki, mədəni, dini, hüquqi, elmi, təşkilati və digər amillər öz təsirini göstərir.

Əksər tədqiqatçıların fikrinə görə sosial sistemin əsas komponenti kimi insan çıxış edir və insan sistem formalaşdırıcı amillər içərisində sosial sistemin formalaşmasında müəyyənədicə və həlledici rolə malikdir. Bu səbəbdən sosial sistemin digər komponentləri kimi məhz insan və insanlararası münasibətlərin formalaşmasında yaranmış normalar, institutlar və digər məzmunlu strukturlar çıxış edir.

Əsas hissə

İqtisadi proseslərin ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə etməsi nəticəsində onların idarə edilməsi də mürəkkəbləşdi ki, bu mürəkkəbləşmə iqtisadi proseslərin və iqtisadi proseslərin idarə olunmasının ayrı-ayrılıqda və sistemli şəkildə araşdırılması zəruriyyətini yaratdı. Məhz buna görə də, mürəkkəb sosial sistemlərin təhlil edilərək dəyərləndirilməsi fərqli elmi metodların tətbiq edilməsini şərtləndirir. Sosial sistemlər həddən artıq mürəkkəb və dinamik bir sistem olduğuna görə onların araşdırılması zamanı sistemli-kompleks, sistemli-integrativ və sistemli-funksional metodlar tətbiq edilir. Bu qəbildən olan mürəkkəb sistemlərdə çoxsaylı komponentlər arasında iyerarxiyalıq, məqsədəyönlülük prinsiplərinə əsaslanan qarşılıqlı informasiya əlaqələrinin, qarşılıqlı təsirin və qarşılıqlı şərtlənmənin nəzərə alınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bazar iqtisadiyyatı sistemi paradigmatik olaraq açıq sistemlər kimi fəaliyyət göstərir. Odur ki, hər hansı bir idman təşkilatının açıq sosial bir sistem kimi fəaliyyət göstərməsi xarici mühitlə birbaşa əlaqədə olması şəraitində baş verir. İdman sahəsində iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan hər hansı bir subyekt xarici mühitdən maddi, maliyyə, əmək və digər resurslarını əldə edir və bu resursların müxtəlif kombinasiyaları nəticəsində müxtəlif idman məhsulları bazarda təklifi formalaşdırır. Bu idman məhsullarına idman-sağlamlıq xidmətləri, idman tədbirləri, idman malları və s. aid edilir.

Cəmiyyətin alt sistemi kimi çıxış edən müasir idman iqtisadiyyatı bir neçə funksiyaları yerinə yetirir: etalon funksiyası; evristik funksiya; hərtərəfli inkişaf; fiziki tərbiyə və həyat praktikasına hazırlıq funksiyası; estetik funksiya; sosial münasibətlərin qurulması və genişləndirilməsi funksiyası; iqtisadi funksiya.

İdman iqtisadi funksiyasını yerinə yetirərək artıq ölkələrin ictimai həyatında milli inkişafa təsir göstərən bir amilə çevrilmişdir. Qlobal ümumi daxili məhsulun strukturunda 1%-dən artıq xüsusi çəkisi olan bir iqtisadiyyat formalaşdırmış bədən

tərbiyəsi və idman həm də geniş multiplikator effektinə malikdir. Xüsusilə beynəlxalq idman tədbirlərinin hər hansı bir ölkədə təşkil olunması həmin ölkənin makroiqtisadi göstəricilərinin dinamikasına müsbət təsir göstərməsi ilə yanaşı, turizmin, mehmanxana biznesinin, nəqliyyat xidməti sektorunun və digər sahələrin də inkişafına təsir göstərir. Sözügedən iqtisadi sahələrin inkişafı ilə paralel olaraq ölkənin sosial və iqtisadi infrastrukturunu da yeni bir keyfiyyət səviyyəsinə gəlir.

İdmanın sosial bir proses olaraq səciyyələndirilməsi üçün onun iqtisadi əhəmiyyətini adekvat qiymətləndirmək xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İdmanın inkişafına yatırılan investisiyalar insan kapitalının da inkişafına öz müsbət təsirini göstərir. İnsanların sağlamlığı yaxşılaşır, əmək qabiliyyəti yüksəlir və əməyin uzunömürlülüüyü təmin olunur. İdman tədbirlərinin təşkil edildiyi zaman idman qurğularından istifadədən və bu proseslə əlaqəli olan bütün iqtisadi fəaliyyətlərdən daxil olan gəlirlər əhalinin və dövlətin gəlirlərinin artmasına müsbət təsir göstərir.

İdman iqtisadiyyatının təşkilində və idarə edilməsində ümumi funksiyalardan biri kimi çıxış edən planlaşdırma strukturun məqsədlərinə nail olmaq yollarının müəyyənləşdirilməsi, yerinə yetiriləcək vəzifələrin heyətin qarşısına qoyulması, tədbirlərin həyata keçirilməsi mərhələlərini və ardıcılığını formalaşdırmaq istiqamətində reallaşdırılan fəaliyyətdir. İdman iqtisadiyyatı sahəsində fəaliyyət göstərən hər hansı bir subyekt, kiçikliyindən və böyüklüyündən asılı olmayaraq, strukturun fəaliyyət göstərdiyi bütün sahələri əhatə edir. Buraya maliyyə, marketinq, kadrlarla təminat və strateji inkişaf baxımından onların hazırlığı, idman malları və xidmətləri bazarının marketinqi, daxili və xarici təhdidlərdən özünün təhlükəsizliyini təmin etməsi və digər komponentlər daxildir.

İdman iqtisadiyyatı sahəsində fəaliyyət göstərən subyektin menecmentində təşkilatın funksiyasına strateji, cari və əməliyyat planlarında, həmçinin proqramlarda reallaşdırılması nəzərdə tutulan bütün tədbirlərin gerçəkliyə çevrilməsi prosesi aid edilir. Bu prosesdə ilk növbədə idman təşkilatı təsis olunur. Sonra onun strukturunu və idarəetmə sistemi formalaşdırılır, kadrlar seçilir və onların peşə kompetensiyalarına uyğun olaraq yerləşdirilməsi həyata keçirilir.

İdman təşkilatında işləyənlərin əməyinin səmərəliliyinin və nəticəliliyinin yüksəldilməsi üçün motivasiya funksiyasından istifadə olunur. Maddi və mənəvi stimullaşdırma metodunun tətbiqi ilə strukturda çalışan əməkdaşların potensial qabiliyyətləri daha çox reallaşır və onlar daha yaxşı işləməyə həvəslənirlər.

İdman təşkilatının menecmenti sistemində həyata keçirilən nəzarət funksiyası dedikdə, planlaşdırmada nəzərdə tutulan məqsədlərə çatmaq üçün xüsusi təşkil olunmuş monitoring, təftiş və qiymətləndirmə yönündə həyata keçirilən sistemli və ardıcıl fəaliyyət başa düşülür.

İdman təşkilatının idarə edilməsinin əsas funksiyalarından başqa, xüsusi funksiyalar da mövcuddur ki, bu funksiyalar idarə olunan obyektin və idarə edən subyektin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq yerinə yetirilir. Təşkilatın idarəetmə obyektini dedikdə,

bədən tərbiyəsi və sağlamlıq xidmətlərinin göstərilməsi prosesi, idman qurğularından və avadanlıqlarından istifadə, idman yarışlarının gedişi, kadrların seçilərək yerləşdirilməsi və onların təkmilləşdirilməsi, maliyyə təminatı məsələlərinin həlli prosesləri başa düşülür.

Sivilizasiyanın müasir inkişaf mərhələsində bütün sahələrdə olduğu kimi iqtisadi sistemin də məzmununda köklü dəyişikliklər baş verir. Əmək məhsuldarlığının artması səbəbindən əhalinin iş günləri və iş həftələri azalır və nəticədə onların asudə vaxtları artır. Asudə vaxtdan daha səmərəli istifadə üçün bu əhali müxtəlif idman yarışlarına qatılır, fitnes klublarında bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olurlar. Tədricən idmana cəlb olunan əhali qrupları içərisində yaşlı qrup nümayəndələrinin, qadınların, fiziki qüsurlu insanların və digər qrupların xüsusi çəkisi artır ki, bu trend idman malları və xidmətləri bazarında əlavə tələb formalaşdırır.

Bir məsələni də vurğulamaq lazımdır ki, sözügedən sosial qrupların idmana olan maraqları və imkanları fərqli olduğu səbəbindən onlar üçün idmanın müxtəlif formalarda təşkil olunması da fərqli olur. Bu məsələyə öz elmi münasibətini bildirən tanınmış iqtisadçı K.Hayneman yazır: “Bu insan qruplarının tam fərqli motivləri, maraqları və istəkləri var, onların idmanla məşğul olmaq imkanları da fərqlidir. Onlar əvvəlki kimi yalnız uğur əldə etməyə, qələbəyə, yarışlara yönümlü deyillər. Bu qrupların idmana marağı daha geniş spektrli motivlərlə müəyyən olunur. Məsələn, sağlam həyat tərzini, asudə vaxtının xoş və maraqlı keçirilməsi, estetika, fitnes və digərləri. İdman istehlakçı həyat tərzinin bir hissəsinə çevrilir”. Müəllif qeyd edir ki, müasir idmanda baş verən dəyişikliklərin nəticəsində idmanla digər fəaliyyət növləri (rəqs, teatr, yoqa və s.) arasında əlaqələr güclənir. Digər xüsusiyyət onunla əlaqəlidir ki, əgər əvvəllər idman fəaliyyətinin iştirakçıları müəyyən idman növü ilə məşğul olmağa üstünlük verirdilərsə (məsələn, futbola), hazırda müxtəlif idman növləri ilə məşğul olan insanların sayı artıb [1].

Digər tədqiqatda K.Hayneman qeyd edir ki, müasir zamanda insanları idmanla məşğul olmağın müxtəlif aspektləri cəlb edir – “sağlamlıq, rahatlıq, oyun, sevinc, ünsiyyət, özünü təsdiqetmə, şöhrət, macəra, təhlükə, mümkün həddlərin müəyyən edilməsi” [2]. Avstriya əhalisinin idman fəallığının səbəblərini araşdıran O.Vays insanların idman maraqlarının müxtəlifliyini qeyd edir: idmanla məşğul olmaqdan həzz almaq, sağlam olmaq istəyi, istirahət, gərginliyin azaldılması, fiziki hazırlıq, sosial əlaqələr, fiziki və idman nailiyyətləri, ekstremal təcrübə, rəqabət; estetik və erotik təcrübə və s. Üstəlik, idmana qatılmağın səbəbi olaraq bu maraqların sıralanması müəyyən bir sosial qrupa mənsubiyyətindən, cinsiyyət, yaş və s. asılı olaraq dəyişir [3].

Joachim Mrazek öz araşdırmalarında qeyd edir ki, əgər ənənəvi idmanda bütün səviyələrdə eyni motivlər üstünlük təşkil edirdisə (rəqabət və müvəffəqiyyət kimi), hazırda vəziyyət fərqlidir: idmanla məşğul olanlar üçün artıq vahid dəyər istiqaməti yoxdur: “sağlamlıq üçün idmanla məşğul olanlar yarışlarda iştirak etmək istəməirlər və çox vaxt idman cəmiyyətlərində üstünlük təşkil edən müvəffəqiyyətə yönümlülükdən qaçırlar”.

Beləliklə, əgər "əvvəllər idmanda ön planda rəqabət qabiliyyətlilik, işgüzarlıq, müvəffəqiyyətə yönəlik idisə, hazırda həzz almaq, sağlamlıq, rifah, gözəl görünüş və fitnes üstünlük təşkil edir" [4].

İdman fəaliyyətinə fərqli maraqları və motivləri olan yeni əhali qruplarının daxil edilməsi əsasında idman öz monotonluğunu itirir - idman tədbirləri, təşkilatı strukturlar, idman növləri və s. getdikcə daha çox müxtəlifləşir. Müasir idmanın differensiallaşması N.Şults və G.Almerin tədqiqatlarında öz əksini tapmışdır [5].

Başqa bir alman alimi Bart Krum müasir idmandakı əhəmiyyətli dəyişiklikləri post-modern cəmiyyətdə baş verən proseslə əlaqələndirir və bunu digər tədqiqatçılar [6] kimi "cəmiyyətin (mədəniyyətin) idmanlaşdırılması" prosesi adlandırır [7].

Göründüyü kimi, müasir idman iqtisadiyyatının məzmununda baş verən dəyişikliklər nəticəsində idman fəaliyyəti növləri differensiallaşır və idarəetmə sistemi mürəkkəbləşir. İdman sistemində institutlaşma prosesi güclənir və rəqabət mübarizəsi kəskinləşir. Odur ki, ənənəvi idman növləri ilə yanaşı, yeni idman növləri yaranır, kütləviləşir və onların coğrafiyası genişlənir. Yeni idman növlərinin genişlənməsi isə, öz növbəsində bu proseslərin lokal, regional və beynəlxalq səviyyələrdə tənzimlənməsini şərtləndirir.

K.Posiello yenilənmə prosesinin sürətlənməsini, ənənəvi idman sisteminin "cavanlaşmasını" qeyd edir. Bu sistemdə "iki növ idman fəaliyyəti vardır: "sərt" kollektiv oyunlar (reqbi, futbol və s.) və standartlaşdırılmış idman yarışları". Yeni sistemin mərkəzində isə "başgicəlləndirici akrobatik bacarıqlar nümayiş etdirən və maksimum həyəcan verən (serfinq, kaytserfinq, skydiving, dağ velosipedi, ekstremal xizək və s.) idman növləri yerləşir". K.Posiello bu idman növlərini "kütləvi informasiya vasitələri", "kibernetik" və "fəlakətli" komponentlərin hakim olduğu fəaliyyətlər "adlandırır və "energetik" komponentin üstünlük təşkil etdiyi ənənəvi idman növlərinə qarşı qoyur [8]. K.Volkveyn qeyd edir ki, ümumi sosial fərqlənmə prosesləri idman dünyasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir, onun müxtəlifliyinə səbəb olur. İdmanda əsas şey tək cə rəqabət deyil. İnsanları "əyləncə və xoşbəxtlik üçün idman, fitnes və sağlamlıq üçün idman, macəra idmanı, hamı üçün idman, əlillər üçün idman, sağlamaq üçün idman və s." cəlb edir [9].

A.V.Kılasov və S.N.Qavrov öz tədqiqatlarında idmanın artan etno-mədəni müxtəlifliyini qeyd edirlər.

Yuxarıda göstərilən proseslərin təsiri altında əvvəllər vahid idman modelinə istiqamətlənən homogen idman sistemi fərqli modellərə differensiallaşır. Müasir idmanın bu xüsusiyyətini bir çox tədqiqatçılar öz araşdırmalarında qeyd edirlər.

Belə ki, K.Haynemann yazır: "İdmanın inkişafı sosial fərqlənmə ilə xarakterizə olunur, yəni idmanın müxtəlif təqdimetmə formaları mövcuddur ki, bu da idmanın fərdi anlayışı, öz idman ideologiyası, fərdi idman forması və idmanın təşkili ilə ifadə olunur. İdman tək homogen bir struktur deyil, o, fərqli modellərə bölünür" [10].

İdman iqtisadiyyatının müasir inkişaf dövründə reallaşdırılan modelləri müxtəlif kriterlərə görə aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək mümkündür:

- ekspressiv idman modeli;
- rəqabətli idman modeli;
- kommersiya idman modeli;
- funksionalist idman modeli.

Ekspressiv idman modeli dedikdə, sevinc, zövq, komanda işi və s. anlayışlar və normalar üzrə fəaliyyət göstərən model başa düşülür. Bu modeldə rəqabət və yarışlarla əlaqəli aspektlər nəzərə alınmır.

Rəqabətli idman modeli dedikdə isə rəqabət, yarış, nailiyyət, uğur kimi dəyərləri və normaları əsas kimi istifadə edən idman modeli başa düşülür. Bu model ənənəvi idman anlayışına daha yaxındır.

Kommersiya idman modeli olaraq isə idmanı möhtəşəm bir tədbir və peşəkar kommersiya istehsalı kimi qəbul edən model başa düşülməlidir. Bu modelin əsas məqsədi yüksək mənfəətə nail olmaqdır.

Funksionalist idman modeli isə idmanı alətləşdirilmiş formada qəbul edən idman modelidir. Hayneman idmanın mahiyyətini sosial-emosional funksiyalar, sosiallaşma funksiyaları, sosial inteqrasiya funksiyaları, siyasi funksiyalar, bioloji funksiyalar, idmanın digər mümkün funksiyaları vasitəsilə müəyyən edir [11].

Bart Kruma görə, müasir idman sistemi fərqli motivləri, iştirak edən şəxslərin fərdi ehtiyacları və gözləntiləri olan müxtəlif idman modellərinə bölünür. Bu cür idman modelləri arasında o, aşağıdakıların qeyd edir:

- elit idman növləri. Bu idman növünə qatılmağın əsas motivləri bunlardır: mütləq nailiyyətlər, status, pul. Bu idman növü tez-tez kommersiyalaşdırılır və yarı peşəkar iştirak tələb edir.

- klub idman yarışları kompleks motivlərlə xarakterizə olunur. Yarışda qələbə çalmaq istəyi və eyni zamanda istirahət, sosial təmaslar əsas məqsədlər kimi çıxış edir.

- idman istirahəti. Bu idman növündə əsas motivlər istirahət, sağlamlıq və komanda birliyi.

- fitness idmanı. Dominant və hətta yeganə motiv kimi fiziki hazırlıq çıxış edir.

- riskli və macəra idmanları. Bu, Himalayaları keçmək, vertolyotdan xizəklə tullanmaq, rafting (çay rafting), paraşütlə tullanmaq, yamac paraşütü ilə uçmaq kimi kommersiya məqsədli və bahalı fəaliyyətlərə aiddir. Əsas motivlər macəra və həyəcədir.

- idmanın zövqə alma modeli. Kommersiya məqsədilə təşkil edilir (çox vaxt turizmlə birlikdə). Bura S-idman növləri aid edilir (günəş, dəniz, qum, qar, sürət, məmnunluq). Bu idman növünün diqqəti hedonizmdir (həzz almaq istəyi).

- kosmetik idman. Bu idman növünün diqqətində insanın görünüşüdür, bura bodibilding, stayling, şeypinqi aid etmək olar [12].

Müasir nəzəriyyə və praktikada idman növlərinin müəyyən bir differensiallaşdırılması qəbul edilmişdir. İdmanla məşğul olan əhalinin müxtəlif qruplarının xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla müxtəlif təsnifatlar mövcuddur. Bu təsnifatların bəzilərinə ətraflı nəzər salaq.

İdmanın hədəf parametrlərini nəzərə alaraq, onun əsas iki modelini qeyd edə bilərik:

1. Yüksək nailiyyətlərin əldə olunmasına yönümlü idman (bu idman modelini "rekordlar idmanı", "elit idman", "böyük idman" və s. kimi adlandırırlar). Bu idman növünün prioritet dəyərləri kimi idman ustadlığının yüksək səviyyəsi, idman nailiyyətləri, yarışlardakı qələbələr və onlarla əlaqəli digər pragmatik dəyərlər (uğurlu idman karyerası, şöhrət, maddi rifah və s.) qəbul edilir.

2. Kütləvi idman ("hamı üçün idman", "ictimai idman", "adi idman" və s.). Bu idman növünün əsas dəyərləri kimi sağlamlığın yaxşılaşdırılması; şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafı; aktiv, həyəcanlı, yaradıcı istirahət; digər insanlarla və təbiətlə humanist ünsiyyət elan edilir ki, bu da sağlamlaşdırıcı-rekreasiya funksiyasını önə çəkir:

- idmançıların fiziki xüsusiyyətlərinin və funksiyalarının, psixoloji və sosial keyfiyyətlərinin qorunması və inkişafı, optimal iş qabiliyyətinin və sosial aktivliyin yüksəldilməsi;

- sərt normativ qaydaların olmaması şəraitində idmançılara rahat şəraitdə idmanla məşğul olmaq, istirahət etmək, əylənmək, müsbət emosiyalar qazanmaq, zövq almaq, dostlarla, təbiətlə ünsiyyət qurmaq və s.

Beynəlxalq idman fəaliyyəti çərçivəsində miqyası və təşkilinə görə Olimpiya və qeyri-olimpiya idman növlərini fərqləndirirlər.

İdmançılar, federasiyalar, klublar arasında maliyyə mənfəətinin əldə edilməsi ilə bağlı iqtisadi əlaqələrin təbiətinə görə kommersiya və qeyri-kommersiya idman növlərini fərqləndirirlər.

Hər hansı bir idman növünü öz güc və qabiliyyətlərinin əsas tətbiq sahəsi kimi seçmiş insanların fəaliyyət növünə görə peşəkar və həvəskar idman növlərini fərqləndirirlər. Dərslərin təşkil formalarına görə ümumi və xüsusi təhsil sistemində həyata keçirilən məcburi bir proses kimi təhsil idmanını və həvəskar idmanını (asudə vaxtlarında həyata keçirilən könüllü proses) fərqləndirirlər.

İdman fəaliyyəti ilə məşğul olan idmançıların yaş kateqoriyalarına görə uşaq və gənclər idmanı, böyüklər idmanı və veteranlar idmanını fərqləndirirlər.

İdmançıların sosial-peşəkar statusuna görə məktəb idmanı, tələbə idmanı, əsgərlik idmanı mövcuddur.

Yarışların mahiyyəti və idmançıların fəallığına görə yüngül atletika idmanı, su idmanı, xizəksürmə idmanı, avtomobil idmanı, şahmat idmanı və s. mövcuddur.

Nəticə

Müasir idmanın məzmununda baş verən dəyişikliklərin təhlili göstərir ki, əhalinin fərqli dəyərlər oriyentasiyalarının və müvafiq idman modellərinin fərqlənməsi ilə

yanaşı, ölkəmizin idman siyasətində idman fəaliyyətinin dəyərlər iyerarxiyası, onun prioritet istiqamətlərinin və sosial funksiyalarının müəyyənləşdirilməsi milli maraqlar baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, bu sahələri və sosial funksiyaları bəyan etməklə yanaşı, onların praktiki həyata keçirilməsinin təmin edilməsi dövlətimizin reallaşdırdığı sosial-iqtisadi siyasətin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilməsi müşahidə olunmaqdadır.

Ədəbiyyat

1. K. Hayneman. Deposition and biological half-life of elemental iodine on grass and clover (pg. 40)
2. K. Hayneman. Deposition and biological half-life of elemental iodine on grass and clover (pg.42)
3. Vays. Report Sport Research İnfrastructure definite
4. Joachim Mrazek. The Meaning of " Sport" in the Federal Republic of Germany and the USA (46, S. 190)
5. N.Şults and G. Almerin. İnflammation, Adiponection, Obesity and Cardiovascular Risk (48, S. 126)
6. Bart Johan Crum. Conventional Thought and Practice in Physical Education: Problems of Teaching and İmplications for Change (30,37,38)
7. Bart Johan Crum. Conventional Thought and Practice in Physical Education: Problems of Teaching and İmplications for Change (32-34)
8. K. PosielloJournal of South American Earth Sciences (40, S. 37)
9. K. Volkveyn. Спорт как гуманистическая основа развития личности: проблемы и перспективы (51, s. 39)
10. K.Haynemann. Journal of South American Earth Sciences (40, S. 37)
11. K.Haynemann. Journal of South American Earth Sciences (40, S.40)
12. Bart Johan Crum. Conventional Thought and Practice in Physical Education: Problems of Teaching and İmplications for Change (32, s. 624).